

Bijlage 5:

N.N. Partim Stadsarcheologie Gent, beheersplan Sint-Niklaaskerk. Stadsarcheologie Gent, Gent, april 2018.

Beheersplan Sint-Niklaaskerk

Partim Stadsarcheologie Gent

Onderstaande nota werd opgesteld door Stadsarcheologie Gent.

1. Geschiedenis Sint-Niklaaskerk

1.1. Ligging

De Sint-Niklaaskerk situeert zich aan de huidige Korenmarkt, deze zone is de overgang tussen de hoger gelegen Zandberg en de belangrijkste Leie-arm. Hoewel de Leie nu een duidelijk recht tracé heeft tussen de Graslei en de Korenlei is dit niet zijn oorspronkelijke loop.

De volledige zone van de Korenmarkt behoort tot de tweede middeleeuwse stad, de westelijke uitbreiding buiten de oudste middeleeuwse *portus* of handelsnederzetting. Deze uitbreiding kwam in het midden van de 10de eeuw op gang als het gevolg van een bevolkingstoename. Dit leidde tot de verkaveling van gronden, de oprichting van de Sint-Niklaasparochie en de ontplooiing van handelsactiviteiten. Daaraan dankt de Korenmarkt trouwens zijn naam, het *forum segetum* (letterlijk graanmarkt), zoals voor het eerst vermeld in een tekst van 1280.

De Sint-Niklaaskerk ligt aan de voet van de Zandberg, een plek die reeds van in prehistorische tijden gunstig gelegen was, vlak bij de rivieren Schelde en Leie. Schervenmateriaal en een bijzondere kling die op het Goudenleeuwplein aan het licht kwamen, verwijzen naar het Neolithicum. Enkele verspreide scherven en een brandrestengraf aan de Botermarkt getuigen van menselijke aanwezigheid in de Romeinse tijd. Van deze prestedelijke periodes werden echter geen bewoningssporen teruggevonden. Wat wel bleek is dat deze zone geen beboste plek was, maar een open zone met eerder schaarse begroeiing en met een opmerkelijk hoogteverschil tussen de top (thans Botermarkt) en de zuidwestkant, meer bepaald de zone van de Sint-Niklaaskerk.

1.2. Algemeen

In het licht van het onderzoek naar de ontwikkeling van het middeleeuwse Gent nam men tot voor kort algemeen aan dat de Sint-Niklaaskerk werd gesticht tussen 1038 en 1120. De oudste bidplaats, gewijd aan Sint-Niklaas, kan echter moeilijk ouder zijn dan 1087 of het jaar waarin de relieken van de heilige uit Myra (het huidige Demre, Turkije) naar het Italiaanse Bari werden overgebracht. Vandaar verspreidde de cultus van Niklaas als beschermheilige van zeelieden, schippers en kooplieden zich zeer snel over Europa. Een ontstaan in de late 11de eeuw kan, maar voor een oudere datering zijn er op dit ogenblik zeker geen aanwijzingen. Deze vermoedelijke datering is niet in strijd met een ander gegeven over de oprichting van de Sint-Niklaasparochie (kort) voor 1093. In elk geval was er een kapel of kerk in 1120. Op 4 mei 1120 werd ze, althans volgens de *Annales Elmarenses*, door een brand vernield. Aanvankelijk was Sint-Niklaas een kapel, afhankelijk van de Onze-Lieve-Vrouwekerk bij Sint-Pieters, maar nog zeker vóór 1140 werd ze een parochiekerk onder het patronaat van de Sint-Pietersabdij. Geschreven bronnen geven geen inlichtingen over de aard van het bouwwerk.

Het is ongewoon dat eenzelfde heilige, hier Sint-Niklaas, gelijktijdig tweemaal voorkwam in dezelfde zone. Op grond van deze bedenkingen is men geneigd te veronderstellen dat de Sint-Niklaaskapel aan de Korenmarkt een oud lokaal bedehuis was voor de mensen die zich in de nabijheid van de oever van de Leie ophielden toen die rivier nog niet haar huidige

verloop kende. De naam van de kapel als Sint-Niklaas ten Poele in een document van 1488, verwijst trouwens naar de oude niet ingedijkte situatie van de Leie. Toen de *portus* aan de Leie meer aan belang won, vereiste dit een eigenlijke parochiekerk, waarvoor een aanzienlijk erf ter beschikking werd gesteld. Logischerwijs had men toen de kapel van Sint-Niklaas ten Poele moeten afbreken. Waarom dit niet gebeurde, kan mogelijk worden verklaard door het feit dat intussen ten zuiden van dit gebouw een andere kapel, namelijk die van Sint-Joris, was gebouwd, vast verbonden aan de invloedrijke Sint-Jorisgilde, de uiterst belangrijke stadsmilitie van die tijd. De oudste bekende vermelding van deze Sint-Joriskapel dateert van 1356. In 1518 verkochten de verantwoordelijken van de Sint-Niklaaskerk de kapel, die werd verbouwd tot drie woonhuizen. Omstreeks 1581 verdwenen op initiatief van het Calvinistische bewind de laatste relictten van de kapellen uit het stadsbeeld.

1.3. Romaanse kerk

De kennis van de bouwgeschiedenis van de Sint-Niklaaskerk is grotendeels gebaseerd op het archeologisch onderzoek dat Prof. Dr. Firmin De Smidt in de jaren 1960 realiseerde en dat zowel opgravingen als bouwarcheologie omvatte.

Dit onderzoek bracht resten aan het licht van een middeleeuwse driebeukige kerk die als een Romaanse constructie uit de 11de eeuw werd gedefinieerd. Op basis van de restanten werd een kruiskerk met basilicale opbouw en viering gereconstrueerd. Mogelijk was er een centrale askapel en waren de transeptarmen elk van een oostkapel voorzien. De kerk was van Doornikse steen opgebouwd.

Fragmenten van deze constructie zijn bij de opgravingen in de jaren '60 van de vorige eeuw aangetroffen in het bodemarchief van de huidige kerk. Vermoedelijk kende deze een kleinere houten voorganger.

Rondom de kerk lag het kerkhof. Hiervan werd tijdens het archeologisch onderzoek tussen 2007 en 2009 aan het westportaal een begraving aangetroffen waarvan de ¹⁴C-datering het skelet tussen het midden van de 11de eeuw en het midden van de 12de eeuw plaatst, ruim een eeuw vóór de veronderstelde gotische bouwcampagne van de kerk

1.4. Kerk in Scheldegotiek

Wanneer met de werken van de nog bestaande Sint-Niklaaskerk werd begonnen en hoe de bouwcampagnes over de 13de eeuw werden verdeeld kan met de beschikbare bronnen niet meer achterhaald worden. De oudst bekende geschreven documenten klimmen op tot de 14de eeuw. De herbouw begon mogelijk omstreeks 1200 en ving aan met de benedenkerk waarvan eerst vier traveeën werden gerealiseerd. In een volgende bouwcampagne maakte men werk van het transept, het koor en een aansluitende travee tussen het transept en de eerder gerealiseerde benedenkerk. Op basis van de typologie en de architectuurkarakteristieken denkt men dat de werken begonnen in het tweede kwart van de 13de eeuw en in het derde kwart van dezelfde eeuw werden afgewerkt. In de bouw van het transept was de torenvoet begrepen. De werken aan de toren werden vermoedelijk beëindigd eind 13de-begin 14de eeuw. In die periode deed de toren dienst als stadswachtpost, vooraleer het belfort werd gebouwd. Maar vanaf het einde van de 14de eeuw waren al versterkingswerken nodig. Op het einde van de 14de-begin 15de eeuw werd de wegzakkende vieringtoren aangepast met een zware omhulling rond de vier pijlers en door het ondervangen van de vieringbogen door nieuwe bogen. In de 15de eeuw was er een periode van intensieve bouwbedrijvigheid. In 1405 werden de kroonlijst en de borstwering van de toren herbouwd. In 1430-1432 werd het koor aanzienlijk uitgebreid. Rond de kerk werd een gordel van vijftintig kapellen gelegd (voor de gilden en de ambachten). De hele geschiedenis door is de Sint-Niklaaskerk een zorgenkind gebleven.

De voornaamste aanleiding tot het bouwen van een nieuwe kerk was ingegeven door een drang naar ruimte en een bedehuis aangepast aan de nieuwe kunststroming. Delen van het gesloopte bouwmateriaal van de Romaanse kerk zijn hergebruikt in de nieuwbouw.

De recentste opgravingen op de Korenmarkt leerden dat het hier om gronden ging die door ontwateringsgrachten drooggemaakt werden en dus weinig stabiel waren om op te bouwen waardoor de expansie zich voornamelijk in oostelijke richting op de drogere zandgronden richtte.

Er zijn verschillende momenten van herstelling/bouw/ restauratiefasen gekend (opsomming van meest uitgesproken momenten):

- 1) In de eerste helft van de 16de eeuw werden met behulp van het stadsbestuur verschillende herstellingswerken uitgevoerd.
- 2) Tijdens de beeldenstormen van 1566 en 1578 werd de inboedel van de kerk grondig vernield en bij de vestiging van het calvinistisch bewind werd de kerk omgevormd tot stal door de transeptportalen te verbreden.
- 3) In 1584 werd de stad veroverd door de hertog van Parma en werd de kerk hersteld en opnieuw gewijd.
- 4) In de 16de eeuw werd het Sint-Veerlekapittel overgeplaatst naar de Sint-Niklaaskerk en in 1784 naar de Jezuïetenkerk.
- 5) In 1639 startte de bouw van de sacristie.
- 6) Sinds 1662 werd stelselmatig het vloerniveau verhoogd.
- 7) In 1747 kwam er een nieuwe sacristie naar ontwerp van David 't Kindt.
- 8) In 1772 werden de transeptingen voorzien van een voorportaal ontworpen door David 't Kindt; delen maaswerk uit ramen werden verwijderd, wimbergen werden gedeeltelijk weggenomen, bedakingen van de zijbeuken en kapellen werden verhoogd, afvoerpijpen werden aanbrengen.
- 9) In de 18de eeuw startte het bouwen van woningen tegen de kerk tot deze helemaal ingesloten was.
- 10) In het derde kwart van de 18de eeuw werd het gotische interieur verwijderd (effen, weggappen, dichtmetselen, bepleisteren).

Start restauratie in 20ste eeuw in verschillende stadia.

Start archeologisch bewustzijn:

- 1) 1957: besef dat een degelijke restauratie slechts kan gebeuren hand in hand met een degelijke archeologische studie van het gebouw.
- 2) 1960: start studie Prof. Dr. Firmin De Smidt.
- 3) Verschillende restauratiecampagnes.
- 4) Sinds 1984: archeologische waarnemingen door Stadsarcheologie Gent, o.a. hoogkoor, kooromgang, askapel, buitenzijde van de hoofdapsis, transept en tenslotte de zijkapellen van de benedenkerk.
- 5) 2007-2009: Archeologisch onderzoek op de Korenmarkt en rond de kerk.

1.5. Het kerkhof en de omgeving

De omgeving van de Sint-Niklaaskerk nu verschilt sterk van het beeld dat zowat tot vijf eeuwen geleden gangbaar was. Dit was het resultaat van een ontwikkeling die wellicht begon met de schenking van een domein dat de kerk in volkomen vrije eigendom kreeg. Het strekte zich uit vanaf de Leie tot een relatief klein gedeelte van het huidige Emile Braunplein. Ten noorden en ten zuiden werd de zone begrensd door de huidige rooilijnen van Klein Turkije en de Cataloniëstraat. De opeenvolgende kerken van Sint-Niklaas waren aan alle kanten omringd door kerkhof. Deze begraafplaats werd in de late middeleeuwen begrensd door een *greppe*, een greppel die zorgde voor de afwatering en tevens een afbakening van het kerkelijke erf visualiseerde. Ten laatste in de 15de eeuw werd het kerkhof ook door een muur afgesloten. Binnen het kerkhofareaal stonden tevens twee kapellen, gewijd aan Sint-Joris en aan Sint-Niklaas. Ze werden in het begin van de 16de eeuw opgeheven en tot woningen verbouwd. De bebouwing rond en binnen dit kerkdomein kende een hele ontwikkeling tot ze

omstreeks 1580 grotendeels onder de sloophamer verdween. Toch waren er in het begin van de 17de eeuw nog elementen bewaard van die oudere bebouwing, zoals huisjes tegen de noordgevel van de benedenkerk en huisstructuren aan de zuidoosthoek van het kerkhof. Pas in 1789 verdween het noordelijke deel van de begraafplaats en werd Klein Turkije als een brede verbindingsas tussen Goudenleeuwplein en Korenmarkt aangelegd.

Na het voltooiën van het gotische gebouw in de 14de-15de eeuw was de kerkhofruimte vrij beperkt geworden, zeker aan de oost- en de zuidoostzijde. Tevens is het opvallend dat het kerkhofpakket in het archeologische bodemarchief relatief beperkt was in omvang. Voor Klein Turkije is bekend dat een groot gedeelte in de 17de eeuw werd afgegraven en diende voor een ophoging binnen in het kerkgebouw. De 16de-eeuwse beslissing om de Korenmarkt uit te breiden heeft een rol gespeeld aan de westzijde en aan de zuidwestkant. Maar vooral over de gebeurtenissen aan de zuidoostzijde, inclusief de ontwikkeling van de bebouwing tussen de kerk en de Kleine Korenmarkt - het gedeelte van de huidige Cataloniëstraat naar de Veldstraat toe -, zijn er op dit ogenblik nog ontzettend veel onduidelijkheden die door verdere studie dienen te worden uitgeklaard.

Wat inmiddels wel zeker is, is de vaststelling dat de Sint-Niklaaskerk in de middeleeuwen niet door een plein werd begrensd, zeker niet door de Korenmarkt zoals die zich vandaag in het stadsbeeld aftekent. De ruimten rond de stadskerken getuigen van de kerkhofarealen die deel waren van het middeleeuwse stadsbeeld. Soms was er aan de westzijde een bescheiden open ruimte of ontmoetingsplek bij de hoofd- en neveningangen. Na het decreet van 1784 waarbij het begraven in kerken en stedelijk milieu door Jozef II werd verboden, werden veel van die kerkhofarealen in open ruimten omgevormd. Het onderzoek in en om de Korenmarkt heeft echter aangetoond dat beslissingen van voor de 18de eeuw reeds tot een pleinvorming hebben geleid.

1.6. Archeologie in en om de kerk

Aansluitend op het archeologisch onderzoek dat door Firmin De Smidt in de jaren '60 van de vorige eeuw werd uitgevoerd, werd sinds de jaren '80 ook door Stadsarcheologie Gent systematisch onderzoek verricht binnen en buiten de Sint-Niklaaskerk.

Zo kon er onder andere bij archeologische begeleidingen bij het verlagen van het hoogkoor onder andere vijf belangrijke vloerniveaus onderscheiden worden. Voorts konden er éénentwintig grafkelders onderzocht worden. Twee dubbele graven van het rechthoekige type met vlakke deksteen maken een eerste bijzettingsniveau uit dat zeker na 1430-1432 moet gesitueerd worden. Op twee van die graven kwamen nog enkele resten van wandschildering voor. Alle andere grafkelders behoren tot de herinrichting van het kerkgebouw onder pastoor Nottingham. Ze bestonden uit een toegang met trappen en een overwelfde grafkamer. In de meeste bestond de in pleister ingegrifte versiering uit het jaartal 1670 en kruisen. Het skeletmateriaal was niet of zeer slecht bewaard.

Sinds de jaren '90 werden de nivelleringswerken in de benedenkerk opgevolgd en werd een archeologisch onderzoek opgestart in de verschillende zijkapellen. Bij dit laatste werden verschillende vloerniveaus evenals verschillende begravingen en grafkelders onderzocht.

In 2007 startte het systematisch onderzoek op de Korenmarkt en meer specifiek voor het westportaal, ten noorden aan Klein Turkije en een deel ten zuiden in de huidige Cataloniëstraat. Tot omstreeks 1676 was er een kerkhof voor de hoofdgevel van de kerk. Ten noorden van de kerk diende het huidige Klein Turkije tot begraafplaats; enkel via een pad was het mogelijk vanaf de Botermarkt (toen *De Plaetse*) en de Korte Ridderstraat, via Te Putte of het huidige Goudenleeuwplein, de Korenmarkt te bereiken. Zo werd de loop van de verschillende kerkhofmuren duidelijk evenals de aanwezigheid van de huisjes en de eventuele kapellen konden nader onderzocht worden. Deze zouden gestaan hebben op/aan de kerkhofmuur aan het noordelijke uiteinde van een rij huisjes, op de grensstrook van de Korenmarkt en de westelijke kerkhofzone. Verschillende structuren werden aangetroffen maar er kon niet eensluitend uitgemaakt worden of we hier met de kapellen te maken hebben.

Eén van de meest in het oog springende elementen was een natuurstenen kerkhofmuur opgebouwd uit Doornikse kalksteen. Deze noord-zuid lopende muur werd over de vlakken ter hoogte van Klein Turkije onderzocht evenals voor het westportaal van de kerk, maar het precieze verloop rondom de kerk was niet gekend. Waar de kerkhofmuur de hoek maakte richting Klein Turkije werd tegen en tegelijk over deze hoek een cirkelvormige constructie opgetrokken met breuksteen van Doornikse kalksteen en baksteenfragmenten, en opgevoegd met een beige kalkmortel. De muur vormde de grens tussen het areaal van de kerk ten oosten en de publieke ruimte van de Kleine Korenmarkt ten westen.

Ten westen van deze omheiningsmuur werd een looppniveau uit onregelmatige blokken Doornikse kalksteen aangetroffen. Deze lagen ingebed in zavel bovenop een zwarte organische laag. Parallel met deze kerkhofmuur werd een latere bakstenen kerkhofmuur aangetroffen die een kleiner kerkhofareaal afsloot. De tussenruimte tussen beide structuren was tevens opgevuld met verschillende bakstenen structuren waarbij vloeren en trappen konden onderscheiden worden. Het betreft hier de restanten van verschillende huisjes die tegen de kerkhofmuur werden aangebouwd.

In de vlakken voor de kerk werden nog drie grote massieven in Doornikse kalksteen aangetroffen. Gezien hun ligging en relatie ten opzichte van de andere structuren behoren deze waarschijnlijk tot één van de bouwfases van de kerk. De datering van een skelet, later aangebracht boven dit massief, toont aan dat dit zeker voor de 14de eeuw dient aangelegd te zijn. Hun effectieve functie kon echter niet achterhaald worden.

Tegen de muur van het westportaal werden tevens verschillende structuren aangetroffen. Hierbij hoorden onder andere de funderingen en de kelderruimtes van de 17de-eeuwse huisjes die tegen de kerk waren aangebouwd. Er bevond zich echter ook nog een oudere structuur die bestond uit baksteen en een witstenen parement, zorgvuldig opgemetseld met mooi gehouwen blokken witte natuursteen, die duidelijk de bedoeling hadden om gezien te worden. Door de opbouw met mooi gehouwen witte natuursteen en het gebruik van steunberen, is het duidelijk dat het hier gaat om een structuur met een representatieve functie. Het vermoeden rijst dat het hier eventueel om een voorgebouwd westportaal gaat.

1.7. Bibliografie

- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk, Depot Derbystraat.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaas, Algemeen.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk, Kapellen koor.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaas, H. Drievuldigheid, 1995.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaas, Onderzoek voor 1985.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaas, Onderzoek 1985-1986.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaas, Onderzoek 1988.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk, Onderzoek 1997-1998.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk, Onderzoek 2000-2001.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk, Publicaties.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk, Reliëfs.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk, Westportaal.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk, Onderzoek 2003-2005.
- Stad Gent, De Zwarte Doos, Stadsarcheologie Gent, Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk, Onderzoek 2006-2007.

- ANSEEUW, S., *Gent. Catalogen van de Sint-Niklaaskerk, (Erfgoedmemo, nr. 60)*, Gent, 2012.
- ANSEEUW, S., *Gent. Doksaal van de Sint-Niklaaskerk, (Erfgoedmemo, nr. 52)*, Gent, 2011.
- BELDE, G., BRU, M.A., MESTDAGH, B. & VERMEIREN, G., Archeologisch onderzoek op het Emile Braunplein, Gent (O. VI.), in: *Archaeologia Mediaevalis*, Brussel, 2010, nr. 33, p. 13-20.
- BERKERS, M., BRU, M.A. & VERMEIREN, G., *Archeologisch onderzoek op de Korenmarkt in Gent (deel 3) (O. VI.)*, in: *Archaeologia Mediaevalis*, Brussel, 2010, nr. 33, p. 21-22.
- BRU, M.A. & VERMEIREN, G., *Archeologisch vooronderzoek op de Korenmarkt (O.-VI.)*, in: *Archaeologia Mediaevalis*, Namur, 2008, nr.31, p. 28-33.
- BRU, M.A. & VERMEIREN, G., *Archeologisch vooronderzoek op de Korenmarkt deel 2 (O.-VI.)*, in: *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 2009, nr. 32, p. 101-108.
- DE BOECK, J., *Behandeling Archeologisch Textiel Sint-Niklaaskerk, Gent*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1989, jg. 13 nr. 4, p. 7-8.
- DECAVELE, J., (red.), *De Sint-Niklaaskerk te Gent. Geschiedenis & Restauratie*, Gent, 1996.
- DECAVELE, J., DEPOORTER, K., LOOTENS, P. & MERTENS, R., *De Sint-Niklaaskerk te Gent. Geschiedenis. Iconografie. Kunstschat. Restauratie*, Gent, 1979.
- DE JONGHE, D. & DAEMEN, S., *De Sint-Niklaaskerk in Gent. Opgegraven textielresten*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1986, jg. 10 nr. 3, p. 2-21.
- DE LANGHE, C. & REYNIERS, G., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1999, jg. 23 nr. 1, p. 83-85.
- DEROM, S., *Beschildeerde grafkelders in de Sint-Niklaaskerk te Gent*, in: *M&L Monumenten en Landschappen*, Brussel, 1986.
- DE SMIDT, F., *De restauratie van de Sint-Niklaastoren te Gent. Archeologische studie*, Brussel, 1967.
- DE SMIDT, F., *De restauratie van de Sint-Niklaaskerk*, in: *De Sint-Niklaaskerk te Gent*, Gent, 1979, p. 18-37.
- DE SMIDT, F., *De Sint-Niklaaskerk te Gent. Archeologische studie*, Brussel, 1969.
- DE SMIDT, F., *De Sint-Niklaaskerk te Gent. Een paar archeologische gegevens*, Brussel, 1978.
- DE SMIDT, F., *Enkele XIIIde-eeuwse steenhouwersmerken in de Sint-Niklaaskerk te Gent*, Brussel, 1974.
- DE SMIDT, F., *Het romaans reliëf van de Sint-Niklaaskerk te Gent*, Gent, 1966.
- DE SMIDT, F., *Het verworden van een portaal. Sint-Niklaaskerk te Gent*, Brussel, 1975.
- DE SMIDT, F., *Het westportaal van de Sint-Niklaaskerk te Gent*, Brussel, 1970.
- DE SMIDT, F., *Twee H. Sacramentstorentjes in de Sint-Niklaaskerk te Gent*, Brussel, 1971.
- DUPAS, M., *Gent, Sint-Niklaaskerk: analyse van kalkverflagen*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1987, jg. 11 nr. 2, p. 50-52.
- LALEMAN, M.C., *Archeologisch textiel uit de Gentse Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1989, jg. 13 nr. 4, p. 5-7.
- LALEMAN, M.C., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie*, Gent, 1984, jg. 8 nr. 3, p. 57.
- LALEMAN, M.C., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1986, jg. 10 nr. 1, p. 37-38.
- LALEMAN, M.C., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1986, jg. 10 nr. 2, p. 74-76.
- LALEMAN, M.C., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1986, jg. 10 nr. 3, p. 39.
- LALEMAN, M.C., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1988, jg. 12 nr. 4, p. 46-48.
- LALEMAN, M.C., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1990, jg. 14 nr. 3, p. 52-53.
- LALEMAN, M.C., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1996, jg. 20 nr. 4, p. 46.
- LALEMAN, M.C., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1997, jg. 21 nr. 1, p. 26-27.
- LALEMAN, M.C., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1997, jg. 21 nr. 2, p. 29.

- LALEMAN, M.C. & LIEVOIS, D., *De Gentse Sint-Niklaaskerk. Archeologisch onderzoek in het koor*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1987, jg. 11 nr. 2, p. 2-42.
- LALEMAN, M.C., RAEYMAEKERS, E. & STOOPS, G., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1998, jg. 22 nr. 3, p. 35.
- LALEMAN, M.C., RAEYMAEKERS, E., STOOPS, G. & VERMEIREN, G., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1998, jg. 22 nr. 2, p. 61-71.
- LAPORTE, D. & LIEVOIS, D., *Gent. Sint-Niklaaskerk. Sint-Barbarakapel*, (Erfgoedmemo, nr. 18), Gent, 2005.
- LAPORTE, D., LIEVOIS, D. & VANDENBORRE, H., *De Drievuldigheidskapel in de Sint-Niklaaskerk te Gent*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1995, jg. 19 nr. 4, p. 12-34.
- LIEVOIS, D., *Gent. De Korenmarkt bij de Sint-Niklaaskerk*, (Erfgoedmemo, nr. 19), Gent, 2006.
- LIEVOIS, D., *Kapellen, huisjes, fruit en bloemen bij de westgevel van de Sint-Niklaaskerk in Gent*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, Gent, 2005, nr. LIX, p. 71-115.
- MALYSTER, E. & REYNIERS, G., *Korenmarkt, Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1998, jg. 22 nr. 3, p. 35-38.
- RAMBAUT, A., *Onderzoek vensterinvullingen noordelijke zijbeuk Sint-Niklaaskerk Gent*, (Onuitgegeven Onderzoeksrapport Stad Gent, Dienst Gebouwen), Gent, 2004.
- RAVESCHOT, P., *Het ceramische materiaal uit de Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1987, jg. 11 nr. 2, p. 44-49.
- VANDENBORRE, H., BOTTE, A., DECEUNINCK, M. & VERDONCK, A., *Bouwarcheologisch onderzoek in de Sint-Niklaaskerk in Gent (O.-VI.)*, in: *Archaeologia Mediaevalis*, Brussel, 2004, nr. 27, p. 88-89.
- VANDENHOUTE, J. & VAN DOORNE, G., *Werken aan de Sint-Niklaaskerk in Gent*, Gent, 1982.
- VANMOERKERKE, J., *Prehistorische scherven uit de Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1987, jg. 11 nr. 2, p. 43.
- VAN STRYDONCK, M., *Verslag Radiokoolstofdateringen beenderen Sint-Niklaaskerk*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1989, jg. 13 nr. 4, p. 9-10.
- X., *Toespraak van conservator Geert Van Doorne bij de opening van de tentoonstelling "Twee eeuwen iconografie van de Sint-Niklaaskerk". Op 8 mei 1992*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, Gent, 1992, p. 251-256.

2. Beschrijving en inventaris van de erfgoedelementen

2.1 Inventaris van het archeologisch onderzoek (de verschillende restauratiefasen zijn hier niet in opgenomen, doch werden vanaf de jaren '60 van de 20ste eeuw (bouw)archeologisch begeleid, zie bibliografie)

- (1) Archeologisch onderzoek, 1906.
- (2) Archeologisch onderzoek (opgravingen, bouwarcheologie) door Firmin De Smidt, 1960-1969.
- (3) Archeologische waarnemingen door Stadsarcheologie Gent, 1984.
- (4) Archeologische begeleiding bij verlagen hoogkoor door Stadsarcheologie Gent, 1985.
- (5) Archeologisch onderzoek in hoogkoor door Stadsarcheologie Gent, 1986.
- (6) Archeologische begeleiding bij nivelleringswerken in de kooromgang en askapel door Stadsarcheologie Gent, 1986.
- (7) Archeologische waarnemingen buitenzijde hoofdapsis en zuidzijde koor door Stadsarcheologie Gent, 1986.
- (8) Archeologische begeleiding bij nivellering benedenkerk door Stadsarcheologie Gent, 1988.
- (9) Melding archeologische relictten in transept en koorpartij bij Stadsarcheologie Gent, 1990.

- (10) Archeologisch onderzoek in zijkapellen door Stadsarcheologie Gent, 1998.
- (11) Archeologisch onderzoek voor het westportaal en de noordzijde door Stadsarcheologie Gent, 2007-2009.
- (12) Archeologisch onderzoek voor de zuidzijde door Stadsarcheologie Gent, 2009.

3. Beschrijving en inventaris van de erfgoedwaarden

3.1 Historische waarde

De Sint-Niklaaskerk is nauw verbonden met de ontwikkeling van het middeleeuwse stedelijke Gent. In haar architectuur toonde ze een hele evolutie vanaf vermoedelijk de 11de-12de eeuw tot vandaag, een ontwikkeling die zich niet alleen materieel manifesteert, maar ook getuigenis aflegt van de stedelijke bevolking die de Sint-Niklaasparochie bewoonde.

Het is tevens noodzakelijk om de Sint-Niklaaskerk in een ruim perspectief te zien en die brede context te valoriseren, aangezien het ook één van de plekken is die nauw verbonden is met de ontstaansgeschiedenis en de vroege ontwikkeling van Gent.

3.2 Oudheidkundige (archeologische) waarde

Als één van de Gentse stadskerken met een goed bewaarde middeleeuwse kern bevatten zowel het bodemarchief als het gebouw in opstand nog het hele ontwikkelingsverhaal van de kerk. Die archeologische waarden zijn nog aanwezig, ondanks de vele ingrijpende restauraties die tot op heden plaatsvonden. De bodemingrepen bij de restauraties zijn beperkt en kunnen aldus niet leiden tot een archeologische vrijgave. Daarenboven evolueerde zowel de archeologische als bouwhistorische kennis waardoor nieuw onderzoek en herinterpretatie geen overbodige luxe zijn.

De bevindingen van de archeologische projecten in de Sint-Niklaaskerk maar ook in de zone errond waren zeer divers en hadden betrekking op verschillende facetten van de ontstaansgeschiedenis van deze kerk en bij extensie de volledige parochie. De resultaten van de opgravingen op de Korenmarkt en rondom de kerk waren grotendeels onverwacht en gaven een nieuw inzicht op deze stadsuitbreiding en de inname van terrein richting Leie. Er werd een inzicht verworven over de uitbreiding van de middeleeuwse *portus* richting Leie en hoe dit via de stichting van een nieuwe parochie met kerk gebeurde.

Anderzijds onderstreept de jarenlange bouwhistorische studie in combinatie met het archeologisch onderzoek de betekenis van deze zeer kenmerkende kerk in Scheldegotiek.

4. Onderbouwde visie op het toekomstig beheer

4.1 Hoofddoelstellingen

De Sint-Niklaaskerk is te beschouwen als een uniek monument met een hoge archeologisch-historische waarde. Daaruit volgen de volgende voorwaarden:

- (1) Alle ingrepen worden voorafgegaan door een volledig exhaustief archeologisch onderzoek onder leiding van Stadsarcheologie Gent en met opname van alle noodzakelijk voorzieningen in de bestekken conform het Onroenderfgoeddecreet 2013, zijn uitvoeringsbesluiten en de Code van Goede praktijk op het archeologisch onderzoek. Dit archeologisch onderzoek omvat, afhankelijk van de voorziene ingrepen, zowel opgravingen als muur- en bouwarcheologie. De uitvoering van dit onderzoek omvat eveneens

dendrochronologie van alle relevante bouwhout, noodzakelijk omdat de houtconstructies van middeleeuwse kerken een belangrijke rol vervullen binnen de opbouw van de bouwchronologie in Vlaanderen.

- (2) De archeologische bevindingen worden meegenomen in de restauratie- en renovatiewerken en vragen onder meer monumentvriendelijke technieken voor verdere conservering en zo weinig mogelijk ingrepen (beschadigingen) in het historische patrimonium.

5. Manier en tijdstip van opvolging

5.1 Restauratiewerken: eenmalige maatregelen

Voorafgaand aan of geïntegreerd in alle voorziene ingrepen of werken moet exhaustief archeologisch onderzoek voorzien worden.

5.2 Onderhoud erfgoedwaarden: wederkerende maatregelen

Voorafgaandelijke kennisgeving aan en advisering door Stadsarcheologie Gent is noodzakelijk om na te gaan of de onderhoudsvoorzieningen de archeologische erfgoedwaarden niet in het gedrang brengen.